

Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет, Београд

DOI 10.5937/kultura1340390L
УДК 327::911.3(497.1:73)"1945/1990"
327::911.3(497.11:73)"1990/..."

оригиналан научни рад

КУЛТУРНИ ОБРАЗАЦ ГЕОПОЛИТИЧКОГ ПАРАЗИТИЗМА

Сажетак: У тексту је анализирана југословенска геополитичка транзиција и њен утицај на појаву корупције на балканском простору с посебним освртом на улогу ЈНА. Геополитички паразитизам развио се и укоренио у време 1945-1980 и то стога што је комунистичка држава успела да обезбеди спољнополитичко признање и да за свој пројекат придобије велики број становника. У средишту војног и безбедносног апарата зачета је корупција која се пред распад СФРЈ развила и разбуктала у свим државама насталим на простору бивше СФРЈ.

Кључне речи: СФРЈ, ЈНА (Југословенска Народна Армија), геополитичка транзиција, корупција

Средином прошлог века Слободан Јовановић је приметио да наша интелигенција није пресадила ни један културни образац нити пак из културних елемената нашег народног живота изродила један оригиналан образац.¹ Али нешто се променило. У другој половини 20. века, у нас је древни концепт геополитичког рентијерства, прерастао у културни образац геополитичког паразитизма. Док је геополитичко рентијерство приходовање једног народа (државе) по основу изузетног и вредног географског и политичког положаја, дотле геополитички паразитизам представља живот народа (државе) на рачун великих сила, својеврсну злоупотребу сопственог геополитичког положаја. Док се геополитичко

---

1 Јовановић, С. (1991) О културном обрасцу, у: *Историја и књижевности* II, Београд: БИГЗ, Југославијапублнк, СКЗ, стр. 568.

рентијерство наслања на аутохтоне интересе и напоре народа да чува и уздиже своје духовне и материјалне снаге, докле се геополитички паразитизам јавља као пасивни однос народа и великих сила, неспремног да брани и одбрани свој положај у простору и у времену.

Историјски пример геополитичког рентијерства даје јеврејска држава Израел, спремна и способна да очува свој положај и да ступи у сложене односе са суседима и великим силама. Њена супротност је бивша СФРЈ неспремна да брани свој геополитички положај, држава настала на простору који је, са Кавказом и Блиским истоком, од давнина важан у митологији и политици. У првој половини 20. столећа СФРЈ је била карика санитарног кордона између Руса и Немаца те су интерес за његов географски и политички положај показивали Британци, Германи и источни Словени. У другој половини 20. века била је у сивој европској зони између два блока.² Геополитичка транзиција³ довела је до распада СФРЈ и размах корупције и криминала у новообразованим државама, тесно повезаним са геополитичким паразитизмом.

Друштвена својина и геополитичко рентијерство

До 20. века ниједна револуција, ни партија, нису себи поставиле задатак као што је изграђивање друштвених односа, тј. новог друштва. У комунистичким револуцијама баш то је била њихова претпоставка.⁴ Комунистичка партија преузела је на себе историјску мисију да изврши антикапиталистичку револуцију и индустријализацију.⁵ Примат економског на простору којим влада Револуција наглашен је не само у политици и идеологији већ и у области својинских односа. У СФРЈ је, као и у другим социјалистичким земљама, доминирала је друштвена својина, али таква она беше само по имену што је постало јасно у време транзиције након 2000. године.

Комунистичка номенклатура, одмах после Другог светског рата, укинула је дотадашње преовлађујуће својинске облике, концентрисала све ресурсе у своје руке и започела необуздану индустријализацију. Тако је и настала заједница у којој је држава била једини послодавац.⁶ Али упоредо с тим,

---

2 Павић, Р. (1974) Регионална политичка географија и геополитика, Загреб: Свеучилиште у Загребу, стр. 40.

3 *Dictionary of geopolitics* (1994) ed. by O'Loughlin, J. V., Greenwood Press

4 Ђилас, М. (1990) *Нова класа*, Народна књига, Београд, стр. 26.

5 Исто, стр. 23.

6 Исто, стр. 102.

користећи погодности геополитичког положаја, ушла је у преговоре са капиталистима с којима је истовремено била у рату речима. Желела је да убирање геополитичке ренте и индустријализацију споји са изградњом комунизма, а при том је добро знала да онај који поседује одговарајући простор и положај мора бити кадар да га брани. Из дуготрајног пасивног убирања геополитичке ренте развио се геополитички паразитизам, уобличен при крају владавине Јосипа Броза, а безобална друштвена својина и дарезљивост Империје били су плодно тло за његов развој. Зачудо, геополитички паразитизам дубоко се укоренио у пределима где је земљорадња, уз благородну климу, давала значајне вишкове.

После успостављања друштвене својине пред комунистима су била два пута. Први очување, дотад непознатог, својинског облика који им је омогућио контролу над имовином свих чланова заједнице. Но, пошто нису успели да изграде комунизам кренули су другим путем и приватизовали друштвену својину, тј. постали су капиталисти. И тако се и десило да је имовина са двадесетак милиона идеалних делова „друштвене својине” прешла на двадесетак хиљада власника и то на основу уговора између авангарде и радничке класе. Цео тај процес озаконио је ново робовласништво у сфери духа и феудалне односе у сфери економије. Наравно, денационализација је изиграна како би се умањила потраживања бивших капиталиста и власника имовине разбаштињених после другог светског рата. Тиме је спречена било каква јавна расправа о подели отете и стечене имовине али и скоро незапажено прошла подршка Империје новим својинским односима.

Ипак лебди питање: како је корупција незапамћених размера могла да настане после преласка комунизма (социјализма) партијских поштењачина у демократију? Како је један поредак без приватне својине, потом демократски и капиталистички, могао да изнедри оволику корупцију? Ваља се присетити да је у комунистичком раздобљу било много расипања, крађе и проневера, мада не као данас, скриване од јавности захваљујући контролисаним гласилима. Како некад тако и сад, партијски кадрови за то нису одговарали већ су исправљали „уочене грешке”, а прогону су излагани тек ако су „идеолошки скренули”.⁷

Будући да су корупција и геополитички паразитизам тековина једног столећа и важно средство Империје, не могу се лако искоренити, посебно не подухватом полиције и право-

---

⁷ Исто, стр. 113.

суђа, мерама и акцијама неколицине одлучних и честољубивих политичара, већ прегнућем вишег реда.

Институционализовање корупције

Да би се утемељио и одржао уговор Револуције и Империје нужно је било, осим својинских односа, установити формулу расподеле вишка вредности. Наиме, друштвена својина омогућила је комунистима да присвоје скоро цео вишак вредности те је било потребно да се економски, идеолошки и политички потлачени кметови (радничка класа без селаштва) обештете успостављањем ванинституционалних механизма компензације. Ваљало је дакле, утачити механизме заштите расипништва и корупције и улогу мита и корупције у заједници.

Постоји мишљење да су у комунистичкој Југославији, након дужег уобличавања, склопљена два важна, прећутна уговора. Први је између државе и грађана а други између политичких властодржаца и њихових службеника (бирократије).⁸ Првим уговором установљено је да ће власт грађанима „гледати кроз прсте” уколико не поштују неке законе а заузврат грађани неће дизати много галаме ако власт чини то исто, јер власт може променити ћурак и завести оштрије мере.⁹ Други уговор, између политичара и бирократије, обавезивао је државне службенике да спроводе политичке одлуке властодржаца и законе, а заузврат давао им је прилику да за верно службовање и препознавање идеолошких интереса добију поред редовних примања и одређене привилегије (станове, службене аутомобиле, путовања и др.). Најсавеснији државни службеници несметано су напредовали а најбољи међу њима, посебно награђивани, прелазили су у политичку и управљачку елиту.¹⁰ У време распада СФРЈ овај други уговор значајно је ревидиран пошто је власт, услед економске кризе, све теже испуњавала услове те је била принуђена да своје поданике слабије плаћа али им је омогућила да своје услуге наплаћују незванично, тј. путем корупције, наравно без икаквих последица.¹¹ Власт је, наравно, задржала за себе право да одлучи када и на који начин њени поданици могу да прекрше или заобиђу закон без последица, чиме је успостављена хијерархија правних норми.¹² Овом ситуацијом,

---

8 Вуковић, С. (2005) *Право, морал и корупција*, Београд: Филип Вишњић, Институт друштвених наука, стр. 7-8.

9 Исто, стр. 7.

10 Исто, стр. 8.

11 Исто, стр. 9.

12 Исто.

сви су задовољни, властодршци јер изгледају као попустљиве демократе, а корупционаши, јер су накнадили изгубљене привилегије успостављене средином прошлог века.

Напокон, била би велика заблуда одговорност за корупцију свалити само на плећа комуниста или пак њихових наследника. Корупције беше и раније, под краљевима, о чему сведочи и Глишићева „Глава шећера”. У време комунизма корупција је званично нестала а у стварности она је тада добила нов облик и замах и једну особиту, прикривену форму о чему сведоче два поменуто уговора.

Ипак, ако би се данашњи геополитички паразитизам и необуздана корупција тумачили двама уговорима заједница би била једина одговорна за корупцију будући да је корисник права из уговора. А није. Јер два споменуто уговора склопљена су добровољно али тек после једног процеса превапитања заједнице. Зар би се заједница упуштала, без преке потребе, у склапање уговора којим номенклатура стиче погодности а заједница трпи и спорадично добија ограничене награде из заједничке касе? Све у свему, заједница је након Јасеновца, Јајинаца, сремског фронта, шабачког и других логора 1944/45, добро знала шта је чека ако не склопи уговор са номенклатуром. Као што данас зна, да развргавањем оба уговора може да оспори савез Револуције и Империје а исто тако и да би друга страна то доживела не као раскид уговора, већ као отворену побуну.

Непотпуна и паралелна држава

Док је постојала, СФРЈ је, мислећим савременицима, изгледала као недовршена држава, отворена опција која се опире свакој дефиницији и представља својеврсни тријумф интерпретације над стварношћу.¹³ Данас пак, чини се да је бивша СФРЈ била непотпуна држава настала сложеним преносом суверенитета народа на друге актере. Прво је представничко тело народа предало суверенитет у руке радничке класе а ова га је дала на старање авангарди радничке класе – Партији. Тиме је држава претворена у непотпуну државу. Укидање народног суверенитета прикривано је крилатицом о власти радничке класе а непотпуна држава осујећена је да постави питање суверенитета. Будући да сећање на сувереност није могуће брзо и лако пацификовати успостављена је паралелна држава – седиште политике и идеологије, пројектант светле будућности. Стога је паралелна држава постала главни носилац метафизичких циљева Револуције али и трезор

---

13 Ђинђић, З. (1988) *Југославија као недовршена држава*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, стр. 19.

феудалних повластица попут разних намештења у великим фирмама, дипломатији, у Савету федерације, а после 2000. дародавац националних пензија, чланства у управним одборима и сл. Дакле, у стварности паралелна држава одлучује а непотпуна извршава а заједница представља спретну мешавину предмодерног и постиндустријског. Паралелна држава, лишена уставно-правног статуса, својеврсни политички *Perpetuum mobile*, задобила је неограничена овлашћења. А њена неограничена моћ долазила је одатле што није подлегала јавној контроли. Како контролисати оног ко нема уставно-правни статус а уз то само даје препоруке, мишљења или предлаже мере?

Успостављање непотпуне државе значило је увођење неограниченог ванредног стања, скривеног удаљеним, метаполитичким циљевима а што, посебно, показује пракса владавине уредбама и нижим правним актима. У паралелној држави, која је заједницу увела у ванредно стање у коме га и данас држи, доносе се различите одлуке о „борби против сиромаштва”, „борби против корупције”, „новој индустријализацији” (реиндустријализацији) и сл. Раније беху „критичке анализе”, „смернице”, „правци развоја самоуправљања”, „програм дугорочне стабилизације” или Брозови говори са снагом мера, својствених предуставном стању у коме не постоји друштво ни закони.

Геополитичко рентијерство и ЈНА

За савременике је од посебне важности како је дошло до разграничења између Империје и СФРЈ у погледу права и међусобних обавеза, посебно како су раздељени суверенитет, геополитичка рента, права и обавезе? То јест, ко је коме дужан, и да ли су извршавани договори?¹⁴ Ово питање постављено је у јавности, али до сада није имало одјека нити је било тема озбиљне расправе међу изабраним политичким представницима, нити пак међу људима из академских кругова. Данас наслућујемо како је ЈНА каталишући процес образовања скривене олигархије припремала геополитички директорат задужен за операције на простору бивше СФРЈ. Тек ако се крене тим путем стиже се до завичаја данашње гигантске корупције, метежа и пропадања.

Управо је снажан апарат ЈНА био инкубатор корупције, будући да је контролисао све сфере живота, а сама војна инду-

---

14 Питање међусобних обавеза Београда и Пентагона из преговора попут оних између Броза и генерала Колинса те Коче Поповића и генерала Ајзенхауера истакао је јавно у живописним интервјуима 2011. године Љубиша Ристић, режисер (приступљено 1.5.2013): www.youtube.com/watch?v=caNNv3kZ_ps и www.youtube.com/watch?v=Q9WSaSb7EXs

стрија била је извор највећег дела вишка вредности о чијој расподели се договарало у језгру обавештајног апарата. Неретко је ЈНА изједначавана са државом. Јавна и тајна помоћ упућивана у СФРЈ, управо је долазила и расподељивана преко обавештајних структура (пренос и надзор) и ЈНА (извођење радова – подизања фабрика, војних база). Пентагон је поверио бившој ЈНА заштиту правца Солун-Скопље-Београд и одбрану љубљанског пролаза који обезбеђује прилаз Трсту, Венецији и долини реке По, од совјетских трупа распоређених у Мађарској, Румунији и Бугарској.¹⁵ За овај задатак СФРЈ је примила трократну помоћ од 2,5 милијарди долара између 1950-1957.¹⁶ Стефан Дедијер, директор Института за безбедност у Луанди (Шведска) проценио је да је укупна помоћ НАТО-а Југославији између 1945. и 1990. била око 35 милијарди долара.¹⁷

Савременом посматрачу није тешко да уочи да је техничко-технолошка и финансијска помоћ земаља Атлантског пакта социјалистичкој Југославији, док је постојала ЈНА, била свеобухватнија и већа него инвестиције мултинационалних компанија у економије капиталистичких држава насталих на развалинама СФРЈ. Данас се, неретко, одвајају развој југословенске пољопривреде или индустрије, од одлучне помоћи Империје бившој СФРЈ. Комунистима се не може порећи значајан организациони успех, пре свега при освајању власти и преговорима о наплати ренте 1944-52, али обим помоћи Империје подстиче сумњу да ли је тај успех заиста тако упечатљив?

У ствари, корене данашње корупције али и геополитичке панике српских власти, ваља тражити код ЈНА, гаранта одржавања изнајмљеног здања СФРЈ. Укидањем ЈНА (1992) ни један потенцијални закупац више није имао с ким да преговара о условима и висини закупа. Рентијер се упокојио а здање, изложено зубу времена, обезвређено је захваљујући недостојним правним следбеницима, паразитима неспремним да осим убирања ренте одржавају наслеђено здање. Уствари, стари закупац је одбио да плаћа кирију несагласним наследницима формално се позивајући на своје раније инвестиције и трошкове одржавања закупљеног објекта. А и да се нашао нови кириција пред њим би било нерешиво питање: коме да плати закуп? Лумпенпролетерима из непотпуне државе?

---

15 Труд, А. (2007) *Геополитика Србије*, Београд: Службени гласник, стр. 143.

16 Исто, стр. 143.

17 Исто.

Економска транзиција и рефеудализација

Претње врховника Пентагона да ће Србију вратити у камено доба данас су скоро остварене будући да је заједница враћена у предполитичко стање а привреда десеткована. И не само то, Империја је гасећи војску и војну индустрију из времена СФРЈ, успела да спречи разговор о својим уговорним обавезама склопљеним средином прошлог века.

Тако је тешка индустрија, углавном повезана са пословима бивше ЈНА (железара, машинска индустрија, бродоградња, хемијска индустрија, извоз наоружања), сведена на незадовољавајући технолошки ниво, приватизована или угашена. Део индустрије попут цемента и каменолома, приватизован је и препуштен иностраним фирмама, тако да је локална заједница изгубила контролу над ресурсима којима се користе грађевинари. Замашна реконструкција простора и ресурса обухватила је и прехрамбену индустрију те су млекаре, пиваре, пекаре, индустрију кондиторских производа, покуповале мултинационалне компаније, да би се сектор прераде хране нашао у сигурним рукама и надзирале потребе локалног становништва. Српска нафтна и дуванска индустрија продате су и тако је сигуран извор буџетских прихода дошао у руке најмоћнијих светских компанија. Напокон, на разне начине приватизован је значајан део обрадивог земљишта, илегалним преносом у руке хрватских предузећа и домаћих магната. Тако је, уз производњу и прераду нафте, преузета и примарна производња хране. Осим пацификовања војног комплекса, Пентагон данас контролише простор од значаја за његову војну географију: Криволак, Тузлу, Мостар, Бондстил, Плесо итд. Напокон, под надзор Пентагона стављен је и виртуелни простор - проток новца и информација преко Народне банке Србије и мреже иностраних франшизних банака. Читава непотпуна држава преузета је, безмало неосетно.

Чему, дакле, држава (тј. ЈНА) ако се одустаје од градње војних база, аеродрома, нових фабрика оружја и опремања оклопних дивизија? Контрола транспорта наркотика, прања новца, трговине оружјем, људима, органима, и сл. могућа је уз помоћ полицијских снага и десеткованог апарата непотпуне државе. Самим тим промењени су задаци државног апарата и положај локалног становништва и њихових политичких представника. Од времена када се бавила метафизиком (остварење светлих циљева радничке класе) и светском политиком (наоружавањем пријатељских и несврстаних држава) Револуција је пала на ниске гране – постала је послодавац ситних дилера и перача новца.

Са довољне удаљености од комунистичког раздобља, а ипак непосредно захваћени његовим последицама, можемо, стишаних страсти према непосредним актерима, који скоро да више нису међу живима, мирно рећи: на балканским просторима ни један рат или ратна пљачка нису били тако пустоносни као ова коју је извршила Револуција, јер су југословенски комунисти друштвену својину учинили свеобухватнијом од било ког, досад познатог, својинског облика.¹⁸ Октобарска револуција претворила се у приватну корпорацију која је преузела руске ресурсе и њен јединствен културно-историјски положај у Евроазији а југословенска је багателисала и кривотворила све што се могло назвати културом и историјом и геополитичким паразитизмом и необузданом корупцијом, срубила све што се могло назвати економијом и друштвом.

Данас се чини да је скривена олигархија погоднији савезник Империје од ранијих комунистичких деспота. Разлог је што је Империји потребан простор а не уређена грађанска држава на Балкану, те она радо уступа пореске обвезнике оном који тражи плен а не територије. Осим тога, скривена олигархија, за разлику од деспотског владара, не покушава да повеже полуге моћи са суверенитетом те није способна да се супротстави Империји. Дакле, скривена олигархија је изванредан савезник јер симболише диктатуру без трагова суверенитета, а њена власт је пука политичка механика, лишена пређашње револуционарне метафизике и узвишених циљева.

Геополитички паразитизам и корупција онемогућавају брзо прилагођавање новим приликама, не само политичара и управљачке структуре већ и становништва. Пошто живот на рачун трећег света и Империје више није могућ, Револуција је кренула другим путем, задужује се на терет будућих потомака и то тако што светлу будућност и црвени пасош симболично замењује европском будућношћу и шенген визом. Геополитички паразитизам који је зачет сукобом југословенских комуниста са Стаљином данас је доведен до врхунца – заједница није у стању да се избори за голи живот и друштвену интеграцију, јер је ослонац свог развоја нашла у иностранству а не у својим снагама. Пример СФРЈ и земаља бивших чланица Варшавског пакта најбоље показује да је геополитички паразитизам кобнији од геополитичке субјугације, као што је готованство и љењост гора од губитка слободе. Пољска, Мађарска, Чешка, Словачка и друге земље Варшавског пакта, пошто су потпале под контролу НАТО

---

18 Ћилас, М. (1990) *Нова класа*, Народна књига, Београд, стр. 57.

пакта, нису доживеле дезинтеграцију, неке су чак и економски ојачале. Насупрот су државе настале на простору бивше СФРЈ, јер су прошле сурову политичку и економску дезинтеграцију коју понајбоље описује реч рефеудализација.

Ако се упореди Србија 2011. са Немачком 1951. прва је у далеко незавиднијем положају. Јер данашња Србија није постала пасторална земља, како је Моргентау¹⁹ предлагао за Немачку после Другог светског рата, већ земља без земљорадника и индустрије, у неповољнијем положају од оног који је Моргентау предвиђао за Немачку.

Клијентелистички однос између Империје и Револуције, те њених послужитеља, заснован је много пре последње деценије 20. столећа а последице тога су процеси неспретно означени као расуло у држави незапамћених размера (политичка криза, морални пад, економска беда, расипништво итд). А да није реч о метежу сведочи тродеценијско истрајавање истих актера на јавној и политичкој сцени. Биће да је метеж у главама великог броја интелектуалаца и првака непотпуне државе, настао пре свега значајним смањењем броја корисника геополитичке ренте. Насупрот томе, у паралелној држави, све тече по плану, истина спорије него што би њени прваци желели.

ЛИТЕРАТУРА:

Вуковић, С. (2005) *Право, морал и корупција*, Београд: Филип Вишњић, Институт друштвених наука

Јовановић, С. (1991) *О културном обрасцу: из историје и књижевности II*, Београд: БИГЗ, Југославијапублик, СКЗ

Dictionary of geopolitics (1994) ed. by O'Loughlin, J. V., Greenwood Press

Ђилас, М. (1990) *Нова класа*, Народна књига, Београд

Ђинђић, З. (1988) *Југославија као недовршена држава*, Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада

Лекић, С. (29. 4. 2012) Геополитика мржње, *Српски лист*: <http://www.srpskilst.net/istorijski-osvrt/geopolitika-mrznje>

Morgenthau, H. Jr. (1945) *Germany is our problem*, New York and London: Harper and Brothers Publishers

Павић, Р. (1974) Регионална политичка географија и геополитика, Загреб: Свеучилиште у Загребу

Труд, А. (2007) *Геополитика Србије*, Београд: Службени гласник

---

¹⁹ Morgenthau, H. Jr. (1945) *Germany is our problem*, New York and London: Harper and Brothers Publishers. Такође видети: Лекић, С. (29. 4. 2012) Геополитика мржње, *Српски лист*: <http://www.srpskilst.net/istorijski-osvrt/geopolitika-mrznje>

Slavoљjub Lekić
University in Belgrade, Faculty of Agriculture, Belgrade

CULTURAL PATTERN OF
GEOPOLITICAL PARASITISM

Abstract

This study analyzes the Yugoslav geopolitical transition and its impact on the rise of corruption in the Balkan region, with special reference to the role of the JNA. Geopolitical parasitism has evolved and taken root in the period 1945-1980 because the communist state has managed to provide international recognition and has won a large number of people to their side. Corruption was conceived in the centre of the military and state security apparatus. Shortly before the breakdown of Yugoslavia it has grown and has exploded into all the countries of the former Yugoslavia.

Key words: *Yugoslavia, JNA (Yugoslav People's Army), geopolitical transition, corruption*

Миле В. Пајић, *Пирг краља Милутина*,
на путу према манастиру Хиландару,
српској царској лаври, Света гора *Атос*